

پنی وی کوئٹہ؛ براہوئی و بلوچی ڈرامہ خاک

عمر فاروق

اسکالر ایم فل براہوئی، بلوچستان اسٹڈی سینٹر، جامعہ بلوچستان کوئٹہ

پروفیسر ڈاکٹر عبدالحمید شاہوانی

Abstract

This research article refers the Brahui and Balochi dramas telecasted from the Pakistan Television Quetta Centre. This article tells how and when the drama in these both languages got started it further leads that in folk literature of both the languages did the genre of drama had any presence or not. In spite of the dramas telecasted by PTV Quetta Centre Balochi short films made at private sector are also discussed. The main purpose of this article is to collect the scattered material of the Brahui and Balochi dramas and to present them for the new researchers of drama.

Keyword: Brahui and Balochi dramas, Pakistan Television Quetta Centre, short films, private sector

چاہنداری

ڈرامہ یونانی زبان نالوظ ڈراؤ آن پیش تمانے کہ دانا مطلب گڑا اس کنگ و نشان تنگ ناوڑاٹ
النگ۔ ڈرامہ نامعنی و مطلب ء کشیہ وڑ وڑا نامعنی و مطلب کشنگا نو۔ کس اس دانا معنی ء کشیہ
دادے زندنا تصویر یا عکس پارے۔ کس اس دادے راگ و پیرہ ناپن ء تس۔ کس ناک پارے تہ تو کس
اس سوانگ انا لیل ء لچھے ای آتہ۔

اسن تو ڈرامہ ہر راج اٹی وڑ نہ وڑا سے ٹی اوار مسنے بیشک اودے ڈرامہ سوانگ ناک پیرہ یا
راگ پانگے یا پین پن اس تنگے، معاشرتی، معاشی او مذہبی رجحانات آتے پاش کنگن ڈرامہ دروشم و
صورت اسے ٹی انسان تون گام پہ گام مسنے۔

سوسن براہوئی تینا کتاب ”براہوئی قدیم نثری ادب“ اٹ پانک کہ:

”براہوئی زبان اٹ راگ ارادے کہ سن اینو پھگہ ڈرامہ ناپن اٹ چانہ۔ ڈرامہ نالوظ ڈراؤ آن پیش
تمانے۔ دانا مطلب عملی وڑٹ“ گڑا اس کنگ او نشان تنگ ناے۔ اندا وڑاٹ براہوئی ٹی داوڑنا
صنف اے ”راگ“ پارہ۔ براہوئی ٹی راگ انا تعریف اے انسانی زندنا عملی تصویر ناوڑٹ کنگانے۔
ارسطو نارداٹ ”راگ“ اٹی ہیت و حرکت ہڑتواتے آن کاریم ہلنگ۔ وختس کہ براہوئی ڈرامہ
کنگ کن بیرہ حرکت آن کاریم ہلگرہ اودادے ”راگ“ پاریرہ۔ اراوختا کہ دامت کن ہیت او حرکت
ہڑتوماک کاریم اٹی ہنگا رتودادے ”پیرہ“ پانگا ولہ اینو پھگہ ڈرامہ کن لفظ ”راگ“ مشہور اے۔

(براہوئی۔ س: 2003ء: 70)

براہوئی اوبلوچی ناپنی آڈرامہ نویس اے ڈی بلوچ بالمشافہ انٹرویو سیٹی پانک کہ۔

”ای تو براہوئی ڈرامہ تانا اے پانزدہ ہزار سال“ مسست مہر گڑھ آن خنیوہ۔ ارا نا نشانی تینی فن مصوری
ہم اوارے۔ اراڑے کہ ”مصوری مرے اوڑے رقص اوار مریک اور قص کہ اوار مس توڈن چاکہ ڈرامہ
اوارے۔ اتنے کہ رقص ء ڈرامہ نا ”لمہ“ پانگ۔ (بلوچ، 2016ء، مومن مقابل حال و احوال)

براہوئی زبان اٹی اولیکو نوشتہ مروکا ڈرامہ ”رابی“ اے۔ اراڑا کہ کل پٹ و پول کروکا تا آمنہ

اے۔ دا ڈرامہ غلام نبی راہی نوشتہ کریس۔ کہ دانا چھاپ منگ ناسال 1956ء اے۔ اودا توئی ”بلوچی“ کراچی آن چھاپ مَسْنے۔ دارداٹ غلام نبی راہی تینا کتاب ”استونا بندغ“ اٹ نوشتہ کیک۔

”پوسکن ورنائی اس ای نیکان تولوک اُسٹ“ ناگمان خیال اس بس لکھاٹ تے تو ڈرامہ کونو گڑاس لگا۔ (راہی غ، 1987ء، 7)

بلوچی ڈرامہ غاتا باروٹ پناہ بلوچ تینا کتاب ”بلوچی ادب ایک تاریخ ایک تسلسل“ ائی نوشتہ کیک ”ڈرامہ بلوچی ٹی“ کسمانک ”پارہ او ڈرامہ نوشتوک اے“ کسمانکار او کسمانک نویس، ڈرامہ نادروشم ائی اتنگ ء کسمانگیری پاننگ۔ (ڈرامائی تشکیل) ڈرامہ دراصل یونانی زبان نالفظ سے کہ دا (Droemon) آن ہلوکے۔ دانا معنی گڑاس کنگ نشان تنگ اے۔

ہزارا تا سال مُست کہ ہن و برانا آسراتیک کچ اٹ اُسره۔ مخلوق پیادہ سفر کریک۔ اُج آتیا سفر کریسہ تینا تجربہ و مشاہدہ غاتے دلچسپ ء وڑا سے اٹ چوک پنڈال یا محفل سے ائی بیان کریہ ارادے کہ قصہ خوانی ناپن تنگا کہ۔ ولد اہندا قصہ خوانیک منڈی تادروشم ء ہلکر۔ سوانگ کروکا بند غاتا پارٹیک جوڑ مُسر۔ اراق کہ برام و خوشی تا ایلو وختا تیا ”جلوس آتیٹ باجہ غاتینون اوار پیش تمہارہ او مخلوق نا ساعت تیری ء کریہ۔ دا وڑاٹ مُستی بریسہ دا اینونا ڈرامہ نادروشم ء دوئی کرے۔ (بلوچ پ، 2016ء، 66)

ہندا کتاب ائی مُستی پناہ بلوچ غوث بخش صابرنا کتاب نامثال ء تریسہ نوشتہ کیک: ”ارسطو نابیان ء کہ انسان داسوب آن ایلو مخلوق آن گچین اے کہ اوکل آن زیات راگ ہلیک ہندا جبلت ناسوب آن کل آن مست علم ھیل کیک۔ ادب نادانشور و چاندرا آتا نزد اٹ ہندا قدیم انگا وڑ ڈرامہ نابیا دے۔ ڈرامہ ناروایت داخہ مُتکن اے اخہ کہ انسان نا چند اقول انا راستی آن انکار مفک۔ ہر مذہب ہر قوم او ہر ملک ائی ڈرامہ ناروایت مست انا قدیم انگا وخت آتے آن موجود اے۔ اسے دُنو مثال اس ہم دو بریک کہ شیکسپیر نا ڈرامہ غاک عالمی وڑٹ مشہور ء۔ اوہم متکنا قصہ غاتے ڈرامہ جوڑ کیک۔ مون مستی پناہ بلوچ تینا کتاب اٹ نوشتہ کیک

”بلوچ قدیم ادب بازیکا شاعری ٹی۔۔۔ داشاعری و خواننگ آن سہاتمک کہ بلوچی شعر یا نظم انا تہٹی ڈرامہ ناہموکل جوانیک اوارو ارا فک کہ ڈرامہ سیکن ضروری مریرہ۔ انتے کہ بلوچی کلاسیکل ادب نا شاعری ٹی اکثر شعر اسہ قصہ، اسے ڈرامہ اس نظر بریک۔ قدیم داستان تیٹی کردار آتا اسے ایلوڑتن مقابل سلنگ، وھیت کنگ مکالمہ نظر بریک۔ داقصہ غاتیٹی دیو مالائی مافوق الفطرت کردار و مہر و محبت نا داستان و شاعری ٹی ڈرامہ تنگ۔ انتے کہ داشاعری ٹی زندانا ندرہ کشی مریک۔ اروخت آبلوچی زبان نوشته ناروشم و ہلک تو ہندا داستان آتے بنیاد جوڑ کر یسہ ریڈیو، ٹی وی اور سالہ غاتیکن بھازا ڈرامہ غاک نوشته کننگار اوداسکائے نوشته کنگٹی او۔

ڈاکٹر شاہ محمد مری نا کتاب نامثال و تریسہ پناہ بلوچ مونی نوشته کیک۔

”ڈرامہ تینا بناغان بلوچی خلقی زندنا شیخ اس مسنے، خلق آتیٹی کم و بھاز ہرن ڈرامہ مسکہ لائٹ۔ اسپیکریا ڈائیلاگ آتا چو گھر ج اس آلو۔ ننا ڈرامہ غاک بے توار ہم اسر او توار ی او ہم۔ ڈرامہ غاتا کردار اک سہدارک ہم مسرہ او بندغ ہم۔ مافوق الفطرت آ مخلوق ہم ننا ڈرامہ غاتا شیخ مسنے۔ سنٹھ آٹی وی دا زرخیز آکاریم و زہرانا سیلہ اس خلکنے۔ ننا چا کلاسیکل شاعری مکالماتی دروشم آئی و مکالمہ عاشق و محبوب نانیام آئی مرے یاسیال و قریب نانیام آئی یا گڑا دوست و دشمن تانیام آئی مرے اسے عام و خاصیت اس تنگ۔ کچین انگاھیت دادے کہ انسان او سہدار تانیام آئی ہم مکالمہ (بحث و تکرار) باقاعدہ وڑٹ موجوداے۔ ننا کلاسیکی شاعری ٹی کل آن خاص انگاھیت کہ اوننے عالمی ادب اٹ کم ریننگوئے۔ او دا کہ بلوچ کلاسیک آئی بے جان تے تون ہم مکالمہ مریک۔ زغم او مڑدانا نانیام آئی ہم باقاعدہ مکالمہ کہ ہڑتوما کنڈان اے بیرہ حمل نا شاعری ٹی موجوداے۔ ہندن حمل و جیند نا داستان آئی تفرقون مکالمہ داستان اے پین زبیدار کیک۔

بلوچی زبان اٹ پیش مروکا ڈرامہ غاتا باروٹ پناہ بلوچ نا چند تینا کتاب اٹ پانک کہ:

بلوچی زبان نا اولیکو اسٹیج ڈرامہ ”شہناز“ و کہ اودے سن شست (60) انا وخت آتے آ مراد آوارانی نوشته کرے۔ اودا اولیکو وار 1958ء آئی مستونگ نا اسے ثقافتی او جشن (میلہ) سیٹی پیش کننگا۔ داڑان مست 1954ء آئی اروختا کہ ریڈیو پاکستان کوسٹہ غان بلوچی نا پروگرام آتا بنا مس او بھازا

ڈرامہ نوشتہ توک آک مونابسر۔ ہنداوڑٹ 1974ء ائی کوئٹہ ٹیلی ویژن نشریات آک بنا مسر تو بلوچی نا ڈرامہ غاک پیش مننگ شروع مسر۔ (بلوچ پ، 2016ء، 69)

دانا مطلب داس کہ ریڈیو ٹی وی نابنگ آن ایلو پروگرام آتے تون اواراوار ڈرامہ ناترتی وشونداری کن ہم پلیٹ فارم آک دو بسر۔ گوادرتبت لیاری ٹی یقیناً بلوچی ڈرامہ اسٹیج آپیش کننگ آن ہیرس سی ڈی ریکارڈنگ آتا دروشم اٹی ہم شون ہلیسہ ہنار۔ اوموضوعاتی ڈرامہ غاک ودی مننگ شروع مسر۔ ہندن اینوپھکھ مسے گھنٹی آفلم آتا جاگہ عشارٹ فلم (گوسنڈانگ فلم) آک ہلکر۔ ارا نا سوب بین الاقوامی سطح غامروکا مقابلہ غاکو۔ داگوسنڈانگ فلم آتیٹی کم وخت اٹی بھلوسر حال اسے آتینا خیالاتا درشانی مریک۔ بھلامسہ گھنٹہ ٹی آ اولیکو بلوچی فلم ”حمل و ماہ گنج“ اے۔ ارادے کہ پنی آادا کار و ہدایتکار ”انور اقبال“ جوڑ کریس ولہ دا فلم ممکنہ وڑٹ بروکا وخت آتیٹی تالان مروکا بے حیائی ناسوب آن سینما تیٹی چلینگ کن الینتو۔

گوسنڈ وخت آتا فلم آتا باروٹ پناہ بلوچ تینا کتاب اٹ نوشتہ کیک۔

”عمران ثاقب گوسنڈانگ فلم آتا باروٹ نوشتہ کیک کہ اولیکو بلوچی گوسنڈانگ فلم ”وشدل“ جوڑ کریسن موت انا گوازی نانیام اٹی زندہ دلی ناہیت ع کرین۔ شارٹ فلم ”شوم“ آن دھاڑیل (ڈاکو) جوڑ مننگ ناشومی آن مر مننگ نا کھو ع تسن۔ شارٹ فلم ”آذجان“ اٹی تو فک وٹھکا تانیام اٹی خلوکا چناتا نفسیاتی حالیت درشان کرین۔ فلم ”گرگر“ اٹی تینا بنیادی مسئلہ غاتیان مر بیگانہ غاراج انا ”گرگر“ نشان تنگا۔ فلم ”ہشت روج“ اٹی سال 2012ء ٹی مروکا ہشت دہی آ آپریشن ارا ٹی کہ دو صدنا کج دہشگر آتے تون مقابلہ کنگنا پن آ 15 لکھ نا آبادی ع ہشت دے اسکان یرغمال کنگنا۔ نشان تنگا۔

لیاری نا ورنانا نوشتہ توک و ہدایتکار احسان شاہ ناگوسنڈانگ فلم ”چادر“ بحرین انٹرنیشنل یوتھ کریٹیوٹی ایوارڈ (Internation Youth Creativity Award) ع ہلک

بلوچی زبان اٹی اختر ندیم اور غوث بخش صابر نا 1997ء ٹی شنگ مروکا کتاب کنا مون آن گدرینگا ارا قبیٹی کل 14 ڈرامہ نوشتہ توک او۔ ای داڑے نوشتہ کار خواجہ تاپن تے تون اواراوار وقتا نوشتہ کروکا ڈرامہ غاتا پن تے ہم اوار کیوہ (1) ”ہوشام“ امان اللہ گچی (2) ”حمل و جیند کلمتی“ امان اللہ گچی

- (3) ”لالہ“ امان اللہ گچھی (4) ”دستار“ عطاشاد (5) ”گنج“ عطاشاد (6) ”کیا و صدو“ عطاشاد
 (7) ”پروش“ منیر احمد بادینی (8) ”دل و غم“ نصیر شاہین (9) ”مہرک“ ایوب بلوچ (10)
 ”مہر و دیوان“ نصیر شاہین (11) ”سوگند“ عبدالکریم بلوچ (12) ”صدف“ غوث بخش صابر
 (13) ”سسی پنوں“ غوث بخش صابر (14) ”چپ و راست“ نظام بلوچ

دا ڈرامہ غاتے خوانگان پدساتمک کہ دافتے آن بیرہ ڈرامہ ”ہوشام“ ارادے کہ ایوب بلوچ نوشتہ
 کرینے ایلوکل ڈرامہ غاک ریڈیو کن نوشتہ کرو کونو۔ دانا اندازہ دن خلنگ مریک کہ دا ڈرامہ غاتیٹی
 ندرہ شروع متنگ آن مست بچو ندرہ کشی اس کروک اف ارا کہ ٹی وی یا اسٹیج ڈرامہ کن ضروری ہے۔
 داڑان بیدس ندرہ بدل متنگ کن Changeover نالفظ آک اوچپ و چاگردنا ماحول ۽ پاش
 کنگ کن توارتا ذکر دنگہ ڈرامہ ”ہوشام“ ارا کہ امان اللہ گچھی نا نوشتہ کروکے نا اولیکو ندرہ نا ختم متنگ
 اوارٹمیکو ندرہ نابناٹ نوشتہ ۽ (شہر ۽ موٹر و گاڑیانی توار) ہندن دا کتاب آتیٹی ارا ڈرامہ غاک اوارو
 اوتیٹی عالمی ادب آن دو کروکا ڈرامہ ہم اوارے۔ ارادے کہ غوث بخش صابر نوشتہ کرینے۔ کہ اونا پن
 ”صدف“ اے۔ دانا مرکزی خیال جان سٹین بک نا ناول ”دی پرل“ آن ہلنگانے۔

عبدالخالق بلوچ تینا کتاب ”انجیر ۽ پھل“ اٹی نوشتہ کیک کہ اونا اولیکو ڈرامہ سدھ و بے
 سدھ، نا پن اٹ اس ”انجیر ۽ پھل“ عبدالخالق بلوچ نا مرغنا ڈرامہ غاتا کتاب ۽ ارادے سال
 1996ء ٹی بلوچی اکیڈمی شینک کرے۔ دا کتاب اٹی کل ہفت ڈرامہ او۔ کہ اوفنا پنک داوڑٹ ۽ (1)
 انجیر ۽ پھل (2) ملام (4) روز (5) زر زوال (6) زند ۽ بام (7) کلماٹ اے آروس۔

عبدالخالق بلوچ نا سال 1996ء ٹی شینک مروکا اٹمیکو کتاب ”مہر ۽ آشوب“ اٹی ہم ڈرامہ
 نوشتہ اودا ڈرامہ غاک ٹی وی کن نوشتہ کننگا نو 1996ء اٹی ڈرامہ غاتا رداٹ غوث بخش صابر نا
 نوشتوک آسہ پن کتاب نس ”نگرہ درنز“ کہ اودے بلوچی اکیڈمی شینک کرینے۔ دا کتاب اٹی ہم
 بلوچی بولی نادہ (10) ریڈیائی ڈرامہ اوار ۽ اوتیٹی (1) مرک ۽ دمامو (2) کاریز (3) سر ۽ سنگ (4)
 دل پہ گل ۽ (5) صدف ۽ ذیر (6) تاک رتیج (7) اومیت پہ خدا (8) گل زمین ۽ دیپان (9) سر
 چاریس بچک (10) جو فہ اوار ۽۔ بلوچی ڈرامہ غاتا باروٹ ہیت کریسہ اے ڈی بلوچ پارے کہ بلوچی

ناولیکو ڈرامہ ع ایوب بلوچ نوشتہ کریس وختس کہ دانا ہدایتکار مصطفیٰ کمال مندوخیل اسکہ۔ دانا اداکار تیبٹی غلام نبی بجلی، مہنازلہڑی ع اے جی لہڑی اور اُس۔ ہندن بلوچی بولی نا اولیکو قسط وار ڈرامہ کہ اودے سیرل پارہ علی بابا نا نوشتہ کرو کو سندھی ڈرامہ اس اس دانا بلوچی بدل ع اکبر گٹی نوشتہ کریس۔ فنکار تیبٹی اکبر گٹی، فضل سلطان، اے ڈی بلوچ، مہنازلہڑی، اقبال رودینی، میمونہ نسیرین، اوغزالہ یاسمین اور اُس۔ ہندن اے ڈی بلوچ مُستی پانک کہ بلوچی زبان نا اولیکو مسخرائی آ ڈرامہ سیریل اونا نوشتہ کرو کہ پن عتہ ”مہمان“ اے۔ دانا ہدایتکار محمد نواز گسی اسکہ داٹی کاریم کرو کا فنکار اک اُس۔ آغا حسین احمد زئی، مہنازلہڑی، عمر فاروق، سیدی خان، عباس ملک، او اے ڈی بلوچ۔ (بلوچ، 2016ء، مون مقابل حال و احوال)

بلوچ کردار آتے آ نوشتہ کروک آ اردو ڈرامہ غاک ہم کوئٹہ ٹی وی سینٹر آن پیش کننگا نو داتا رنجی آ ڈرامہ غاتیبٹی کل آن پی آ ڈرامہ ”چاکرا عظم“ اسکہ دا ڈرامہ ع منہ ڈرامہ نویس اور مرسیہ نوشتہ کریس۔ داتیبٹی عطاشاد، خادم مرزا، عارف ضیاء، اوصالح محمد صالح اور اُس۔ دا ڈرامہ نا ہدایتکار دوست محمد گشکوری اسکہ۔ دا ڈرامہ بلوچ تاریخ نا پی آ کردار آتیا جوڑ کننگا سس۔ دا ڈرامہ ”بیدس“ محراب خان شہید، نور امین گل، وپشتوزبان نا تاریخ آ ڈرامہ ”پالے شاہ“، بنگل خان جو گیزی، گل بشرہ۔ او بخت نامہ اور ع۔

براہوئی و بلوچی بولی ٹی جوڑ مروکا ڈرامہ غاتیبٹی تاریخی او ڈرامہ ختگیسہ۔ براہوئی او بلوچی ڈرامہ نا سر حال آتے غور کین تو نے عالمی و ڈرامہ اڈ تروکا دے تے آہم بھازنگا ڈرامہ غاک نظر بریرہ۔ اے ڈی بلوچ نا نوشتہ مروکا ڈرامہ ”زہر“ نشہ نا برخلاف اڈ تروکا دے انا بابت اڈ جوڑ کرو کہ دا براہوئی او بلوچی ہر تو ما زبان تیبٹی جوڑ کننگا نے۔ ہندن ہندا سر حال آ جوڑ مروکا بلوچی ڈرامہ ”زود پشیمان“ اردو او بلوچی ہر تو ما زبان تیبٹی جتا جتا جوڑ کننگا۔ مزور تادے انا رداٹ جوڑ مروکا اے ڈی بلوچ نا نوشتہ غا بلوچی ڈرامہ ”سوال“، نیازی تادے انا رداٹ نوشتہ مروکا براہوئی ڈرامہ ”نیازی“، سال 2015ء ٹی پیش کننگا۔ ہندن اے ڈی بلوچ نا نوشتہ مروکا ڈرامہ ”مش انا ارا“، لہ نا عالمی دے انا رداٹ۔ ”باوہ“ نا عالمی دے اڈ متنگ نا رداٹ نوشتہ مروکا براہوئی ڈرامہ Great Papa تھیٹر نا

عالمی دے انارداٹ نوشتہ کروکا اے ڈی بلوچ ناڈرامہ ”نور بی بی ناجرم“ نرس آتا عالمی دے انارداٹ نوشتہ کروکا اے ڈی بلوچ ناڈرامہ ”چروک“ بلوچی ٹی پیش کنگا کہ دانا ہدایتکار بے عمر آ پروڈیوسر ایماندار آفتاب علی اسکہ۔ (بلوچ، 2016ء، مومن مقابل حال وحوال)

ڈرامہ نازبان ہرا کہ مرے مرے اُننگ ناگڑا دادے کہ اُوارا راج اناہیت ء کنگٹی اے۔ پی ٹی وی کوئٹہ غان اراوختا ہ ڈرامہ غاتا بنامس تو اولیکو ڈرامہ ”باہوٹ“ پیش کنگا کہ دادے پنی آ شاعر عطا شاد نوشتہ کریس دانا فنکارا تیبی۔ عطا شاد، مہناز لہری، او آغا حسین احمد زئی، اوارا اُسر۔ ہنداوڑٹ ارٹمیو ڈرامہ پشتو ثقافت نادرشانی کریکہ کہ پن تے ”تیگہ“ اسکہ دا ڈرامہ ء عابد شاہ عابد نوشتہ کریس۔ اودانا ہدایتکار منور توفیق اسکہ دا ڈرامہ نازبان ایتیبی فیروز خان، صفیہ زیب او چندری پینک اوارا اُسر۔

براہوئی بولی ٹی ایہن تو ڈرامہ تاجند بے حد دوست تھنگ ولہ مزاحیہ ڈرامہ غاک بے حد خوش کنگرہ بلوچی براہوئی ہر تو مازبان تیبی سنجیدہ ڈرامہ غاتے تون اوارا اوار مزاحیہ ڈرامہ ہم پیش کنگا نو ولہ ارا شہرت براہوئی مزاحیہ ڈرامہ ”تلخو ناجن“ ء دوس اونا مثال دو بنگ۔ دا ڈرامہ ء عارف ضیاء نوشتہ کریس۔ اودانا پروڈیوسر بیدل مسرور اسکہ۔ ڈرامہ ”تلخو ناجن“ ذاتی وڑٹ کنا چند ہم گواہی ء ایتیوہ کہ داٹی ملخی ناکردار ء ہم ادا کریسٹ۔ دا ڈرامہ غاکاریم نابناؤن مس کہ اسہ دے اس بیدل مسرور او ای ڈرامہ غاتا سر حال آہیت وگپ کرینہ کہ بیدل مسرور پارے کہ عارف ضیاء تون اسہ بے مٹ او ”آئیڈیا“ اس ارے ولہ او اودے اسٹیج آ کنگ خواہک، حالانکہ اے آئیڈیا اے اسٹیج آپیش کنگ بھاز مشکل ء دا حد اسکان مشکل ء کہ ای تو پاوہ ناممکن اے۔ دا خاطر ان کہ اوٹی جن آتا یکدم بنگ و پداغائب منگ کونوندارہ اسٹیج آپور و کنگ بھلوغم اسے وختس کہ ٹی وی کن بھاز آسان ء۔ بیدل مسرور کنے پارے کہ اگہ عارف ضیاء تون ناتول و بش جو انے تو اودے راضی کہ اوداڑے بنگ تے اوارا تولینہ دا آئیڈیا اے بسفینہ۔ کنا چند اے وختا اسے مزاحیہ اودا کارا سے ناوڑٹ بھاز مشہور موسٹ۔ پروگرام ”گوارخ“ اٹ عبدالقادر تون اوارا اسہ خاکہ اس کریتہ کہ پن تے ”پیرہ اونواسہ“ اسکہ۔ دا پروگرام ء افضل مراد نوشتہ کریکہ او چند تے کمپیئر ہم اسکہ دانا پروڈیوسر عطا اللہ مری اسکہ۔ خیر عارف ضیاء نارنداٹ

مسجد روڈ آؤناٹھکانہ غاسر مسٹ کہ او ناسنگت واداکار فاضل نثار و عارف زیدی تون اور دکان سے نا تھرہ غامجلس کریرہ ولہ ہمودے آ کہ ای ہنٹ تو عارف زیدی پارے کہ عارف ضیاء دا وختا جو نیئر اسٹنٹ کالونی ٹی تینا اُرائی ء بہر حال عارف ضیاء تون مجلس آن پدداہیت آامناس کہ او دا ڈرامہ ء ٹی وی کن نوشتہ کیک خیر پدا بیدل مسرور تون میٹنگ آک مریسہ او ڈرامہ نادر وشم جو ڈ مریسہ ہننا۔ ڈرامہ ٹی کل فنکار آک تینا تینا جاگہ غا بے حد محنت کریر۔ دا ڈرامہ ناکمال دا اس کہ دانا کردار نگاری بے حد گچین اس۔ ہر کردار نامزاج نفسیات نا باروٹ معلومداری اسکہ۔ دا ڈرامہ ٹی ”تلخو“ نا مرکزی کردارے عبدالقادر منگلی ناباء خلوک آ زانیفہ ناکردارے گودی دردانہ بلوچ ”ملخی“ ناسادہ غاور نانا کردارے عمر فاروق، جن آ تا پیرہ ”پیرہ جن“ انا کردارے ہاشم لہڑی، کوہ قاف آن انسانی آبادی آمون کروکا اراہلم ”کچکی“ ناکردارے عباس ملک او ”پھلی“ ناکردارے دُر جان پرکانی، جادوگر آ نیازی ”تاتہ از بوتک“ ناکردارے گودی شیم قاضی، ڈرامہ ناہیر وُن ”گواڑخ“ کہ گنگ او مسٹراس اسکہ ناکردارے شازیہ، تعویز تر وکا پیراسے ناکردارے پن تنہ ”پنیر بند“ اسکہ او ناکردارے غوث بخش عادل، خلق انا پوتی پٹ کہ ہر خبر آؤنا نظر مر یک ”پنجا خان“ دا کردارے پرویز بلوچ کریس۔ اسے پین کردار اس کہ جادو و تعویز آتے اٹ ”گواڑخ“ تون برام کنگ خواہ سکہ خلق انا ملک ”ملک گرگٹ“ ناکردارے حلیم مینگل، او نانشی ”رجیمو“ ناکردارے سعید ریسانی کریس۔

دا ڈرامہ ناموضوع دا اس کہ ”تلخو“ سرکاری نوکری آن پنشن مسنے ولہ او نا پنشن نا کاغذ اکو کہ جوڑ منگ نا پین ء بلیسہ۔ دا ڈرامہ ٹی اے جی آفس نامشکلات آتے نشان تنزگاسس۔ دا قتیٹی اکا وٹنس آفیسر ناکردارے نذر لہڑی او کلرک ناکردارے حسین بخش ساجد کریس۔ ملخی ناماما ”سانول“ ناکردارے ندیم مراد قلندرانی او ”مامی ترنگ“ ناکردارے فرح ناز کرے۔ ڈرامہ ناول سراٹ داہیت پک مسوس کہ دا ڈرامہ بیرہفت قسط انا مروئے ولہ امر کہ کہ ڈرامہ نا او لیکو قسط چلینگا تو دا تینے مشہوری نا آسمان آسر کرے ہر یسہ ہر یسہ دا ڈرامہ نا ہر کردار مشہور مس ہننا۔ او پی ٹی وی کوئٹہ ناسر کڑدہ غاک پاریر کہ دانا قسط آتے ودیفبو۔ اسے وار ولد عارف ضیاء بس ولدا میٹنگ آک مسر۔ او اسہ پین کہانی اس دا ڈرامہ اور کنگا او دا ڈرامہ 14 قسط مس۔ دا ڈرامہ ناسہ پین کردار اس ہم اس کہ او کئے

آن اودیم مسہ سس۔ او کردار اس ماما سرور نا کہ او گواڑخ نا ماما اسکہ دا کردارے اے ڈی بلوچ کریس۔ داڑتون اور اور پوسکنا شہری قصہ ٹی ارا کردار آک اُسے اوفتے ٹی حیدر شاہوانی، حمید بگٹی، غلام جان بلوچ، ماما قادر اودوی رضیہ سلطانہ آسک کریس۔ ڈرامہ تلخو ناجن ہمو واحد انگا ڈرامہ ء کہ دانا ”پارٹ ٹو“ ہم جوڑ کنگا۔ دانا پن تلخو جادوگر اسکہ دانا پروڈیوسر دوست محمد گشکوری اس۔ دا ڈرامہ غاک ہر سال دوارہ دوارہ ٹی وی آ نشان تننگرہ۔

ہندن بلوچی ڈرامہ غاتیٹی ”شائیل“ کہ اودے ظفر معراج نوشتہ کریس۔ او عطا اللہ مری او نارمانشت تروک اس۔ دا ڈرامہ نامرکزی خیال بے عمر احسام قاضی ناس۔ دا ڈرامہ تینا ثقافتی و قبائلی دروشم ہلوک اس۔

بلوچی ڈرامہ غاتیٹی دا اولیکو ڈرامہ اس کہ دادے گڑ اس ردو بدل کریسہ اسہ وارولد اردوزبان ٹی ہم ریکارڈ کنگا۔ ہندن گوادرناپس منظر اٹ جوڑ مروکا اردو ڈرامہ ”دروازہ“ ء ہم بلوچی زبان اٹ ڈنگ کریسہ ولد اشینک کنگا۔ بلوچی زبان اٹ حانی وشہہ مرید ناداستان آ ڈرامہ ء عطا اللہ مری آن بیدس معاذ اللہ جمال دینی ہم جوڑ کریس۔

ہندا وڑٹ براہوئی ڈرامہ ”پھرانا پھڑی“ کہ دادے اے ڈی بلوچ نوشتہ کریس او دانا ہدایتکار اطہر منگی اسکہ۔ دا ڈرامہ ء ہم اردوزبان اٹ دوارہ ریکارڈ و شینک کنگا۔ اردو ٹی دانا پن اے ”پہلی بوند“ تھنگا۔ اے ڈی بلوچ نا نوشتہ کروکا دا ڈرامہ ء محمد نواز مگسی پیش کرے۔ کاریم کروکا تٹی ببرک شاہ شائستہ صنم، عبدالقادر، عمر فاروق، یامین شاہ، فرح ندیم، ثمن آغا، او چندی پینک او ارا س۔

دا ڈرامہ غاتے آن مُست ارا براہوئی ڈرامہ غاک بھاز پن کھٹا نو اوتیٹی۔ ”بلوان نابرام“ کہ داسندھی او ڈرامہ سے نامٹ و بدل اسکہ۔ دا ڈرامہ ٹی مرکزی کردارے غلام نبی بجلی ادا کریس۔ دا ڈرامہ براہوئی زبان نا اولیکو قسط وار آ ڈرامہ اسکہ۔ داڑان بیدس غلام نبی راہی نا ڈرامہ ”خاخر“ اراڑا کہ غلام نبی راہی ء پی ٹی وی ایوارڈ ہم رسینگا۔ دا ہم قسط وار وارو ڈرامہ اس۔

داکان بیدس غلام نبی راہی نا ڈرامہ ”پیدا گیر“ ”ہریشی“ ”خداداد گل نا ڈرامہ ”زندان“ ”وفا“ ”لش پیش“ ”گل بنگلہ ٹی نا ناول آ جوڑ کروکا ڈرامہ ”دریہو“ ”حلیم مینگل نا ڈرامہ سیریل ”ماہ گل“ ”خالی آکسر“

بس شام اوغنیوکا، عطا اللہ بلوچ نارمانشت اٹ جوڑ مروکا ڈرامہ ”پن ریچ“، ڈاکٹر خلیل نانوشته کروکا ڈرامہ ”ملاس“، ”ہنکین“ اور بلوچی زبان اٹ جوڑ مروکا ڈرامہ ”شائل“، آن بیدس ڈرامہ سیریل ”کریاب“، کہ دا ڈرامہ حفیظ حسن آبادی او ڈاکٹر خلیل نانوشته کروکا اس اودانا نارمانشت تروک اس جاوید شاہ، دا ڈرامہ ہم بے حد دوست کننگا۔ بلوچی زبان نا ایلو ڈرامہ غاتیٹی عبدالحق نانوشته کروکا ڈرامہ سیریل ”مہر آ شوب“ کہ دانا ہدایتکار معاذ اللہ جمالدینی اس، ڈاکٹر علی دوست بلوچ نا ڈرامہ ”رگام“ کہ دانا ڈائریکٹر عطاء اللہ بلوچ اس۔ محمد نواز مگسی نارمانشت اٹ جوڑ مروکا ڈرامہ ”ٹہل“، کہ دادے ڈاکٹر حمید بلوچ نانوشته کریس پی ٹی وی آن پیش کننگار۔

بلوچی زبان اٹی قدیم عشقیہ داستان تے آ جوڑ کروکا ڈرامہ خاک کہ دافتنے آصف جہانگیر نانوشته کریس۔ دانیٹی ”عزت و مہرک“ کہ دانیٹی کنڈانا بلوچی اود داستان اسے۔ دے کی علاقہ نا داستان تیٹی ”دوستین و شیرین“ ہندن ”بیرگ و ماہ ناز“ اور اُس کہ دافتنے معاذ اللہ جمالدینی پیش کرے۔ دا ڈرامہ غاتا فنکار تیٹی چندی تاپنک داوڑ او۔ (جہانگیر آ، 2014ء، مون مقابل حال و احوال)

آفتاب جبل، شائستہ صنم، طاہر بلوچ، او جاوید بلوچ ہنداوڑاٹ آصف جہانگیر نانوشته کروکا ڈرامہ سیریل ”ماہ زیب“ ارا کہ سال 2007ء اٹی پی ٹی وی آن پیش کننگا۔ دا ڈرامہ نارمانشت تروک عطاء اللہ بلوچ اسکے۔ دانا فنکار تیٹی، فراز مری، ماہین ثناء بلوچ، عمر فاروق، آصف جہانگیر اور رفیق نیکانی

اور اُس۔ دا ڈرامہ پی ٹی وی ایوارڈ آتا جتا جتاشخ آتیٹ ہفت ایوارڈ دوئی کرے۔ سال 2012ء آصف جہانگیر نا بلوچی ڈرامہ ”واہشانی دز“، پیش کننگا دانیٹری تا تعلیم ناکلہو تروکو ڈرامہ اس اس۔ دا ٹی بشخ ہلوکا فنکارک دا اُس۔ فراز مری، ماہ لقا بلوچ، آفتاب جبل، عمر فاروق، حمید علیزئی، رفیق نیکانی او آصف جہانگیر

سال 2013-14ء آصف جہانگیر نانوشته کروکا ڈرامہ ”پہار“ (اومیت) بے عمر آفتاب علی پیش کرے۔ دانا گچین آ فنکار تیٹی حمید علیزئی، او ماہ لقا بلوچ اور اُس۔ آصف جہانگیر نا اسہ پین

بلوچی اوڈرامہ اس کہ اودے ڈاکیومنٹری ڈرامہ ہم پانگ کینہ ارانی کہ پنی آبزرگ و بلوچی صوفی شاعر مست توکلی نازندہ نشان تنگاسس دا اسہ پٹ و پولی اوڈرامہ اس اس کہ داڑکن میر مٹھا خان مری، ڈاکٹر ذکیہ درانی، اوڈاکٹر شاہ محمد مری ناکتا بتیان فائدہ ہر فننگاسس۔ داڈرامہ آصف جہانگیر اردوٹی نوشتہ کرے او داڈرامہ ناڈائیلگ آتے پروفیسر غلام نبی ساجد بزدار مشرقی بلوچی نادر و شمس۔ داڑے داہیت پاش منگ بے حد ضروری اے کہ پروفیسر غلام نبی ساجد بزدارے اسہ پین ذمہ واری اس ہم تنگاسس کہ ڈرامہ ٹی کاریم کروکا تالہجہ ہم مشرقی بلوچی وڑ جوڑ کرینے۔ داڈرامہ نافکار تیبی عمر فاروق، آفتاب جبل، شائستہ صنم، عباس ملک افرام مری اور اسر۔ (جہانگیر آ، 2016ء، مون مقابل حال و احوال) براہوئی ڈرامہ غاناہیت ء کین تو صالح محمد صالح نافکار تیبی ”ہنین خیرین“ است آبریک کہ دانا ہدایتکار معاذ اللہ جمال دینی اسکہ۔ اے ڈی بلوچ نافکار تیبی ”شکر پال“ کہ دادے اطہر منگلی نارمانشت اٹ پی ٹی وی کوئٹہ خان پیش کنگا۔ فنکار تیبی عباس ملک عمر فاروق، زینت ایمان، اومسعود نبی مینگل، اور اسر۔

آصف جہانگیر نافکار تیبی کروکا براہوئی ڈرامہ ”سجدہ“ ارا کہ تصوف ناسر حال آ نوشتہ کروک اس اودانا ہدایتکار شوکت چنگیزی اس۔ فنکار تیبی عبدالقادر، فرام مری، سلیم مغل، حنیف شاہ، آصف جہانگیر اور غلام علی اور اسر۔ آصف جہانگیر نافکار تیبی کروکا ڈرامہ ”آدینک“ کہ سال 2009-10ء ٹی پیش کنگا داڈرامہ ہدایتکار ہم شوکت چنگیزی اسکہ فنکار تیبی عمر فاروق، شائستہ صنم، قیوم بادینی، صبیحہ بلوچ، او آصف جہانگیر اور اسر۔

براہوئی، بلوچی ہڑتو ما زبان تیبی ریڈیو اوٹی وی آن صد آتا حساب اٹ ڈرامہ پیش کنگا نو اومون مستی ہم پیش کنگور۔ سی ڈی تیا ہم چندی ڈرامہ غاک ہروڑانا سر حال آتیا جوڑ منگ اٹی او۔ بلوچی زبان اٹی سی ڈی تے آجوڑ مروکا ڈرامہ غاک گچین آسر حال آتے آقصہ تفنگ۔ اٹی او۔ دانتیبی ”بیا اومرید“ ”ہج گولگی نہ ایں“ ”گرگر“ ”دوچابی“ اور Men Without Shadow اوپین پین اورو۔

(پناہ بلوچ 17-2016)

کھٹیا

ڈرامہ ادب ناسہ لطیف اوصنف اسے ارانی کہ نوشتہ کروکاراج اٹی مروکا جوانی اوگندی تے کردار آتانیامٹ مکالمہ یا ڈائیلاگ آتے اٹ پاش کیک۔ دانی ڈکھ و سکھ تون اوارتینا راج انارسم و دود او تہذیب و ثقافت ء ہم پاش کیک۔

زی آنوشتہ مروکا تا خوڑتی اٹ مطالعہ کنگ آن ساتمک کہ براہوئی بلوچی زبان تے اٹ ہم ڈرامہ ایلو زبان تے آمبار موجود تو منسنے ولہ باقاعدہ وڑاٹ تھیڑ آتیٹی دانا گواہی ہرے سے آرسینگ ڈرامہ یونان آن بنا مریک او برصغیر آن مریسہ مریسہ پاکستان اٹ او پدا بلوچستان اٹ تینا وجود ء پاش کیک۔ براہوئی ڈرامہ نا نوشتہ مننگ ناسال 1956 ء اروختا کہ غلام نبی راہی نا نوشتہ کروکا ڈرامہ ”رابی“ توئی ”بلوچی“ ٹی چھاپ مس او 30 جون 1966 ء نانن 9:15 ملٹ آبراہوئی نا اولیکور یڈیائی ڈرامہ ”بت پرغوک“ نشر مس۔ ارادے کہ محشر رسولنگری ”بت شکن“ ناپنٹ نوشتہ کریس۔ او یوسف ثانی ساسولی دانا ترجمہ ء ”بت پرغوک“ ناپنٹ کرے۔ ہندن بلوچی زبان نا اولیکور یڈیائی ڈرامہ 1954 ء اٹی پیش کنگا او بلوچی ٹی اسٹیج ڈرامہ اولیکو وار 1958 آمرا د آوارانی نا نوشتہ کروکا ڈرامہ ”شہناز“ مستونگ ناسے ثقافتی او جشن ایڈیٹی پیش کنگا۔ 1974 ء اٹی اروخت کہ پاکستان ٹیلی ویژن تینا پروگرام آتا بنا ء کرے تو بلوچی براہوئی او پشتو پروگرام آتے تون ڈرامہ غاتے ہم جاگہ ملا۔ پی ٹی وی آن پیش مروکا اولیکو بلوچی ڈرامہ ”دیدپان“ اسکہ کہ دادے ایوب بلوچ نوشتہ کریس۔ دانا ہدایتکار مصطفیٰ مندوخیل اسکہ وختس کہ اردو نا اولیکو ڈرامہ ”باہوٹ“ اس کہ دادے عطا شاد نوشتہ کریس۔ اوقط وار ڈرامہ غاتیی اولیکو ڈرامہ ء تاج رئیسانی نوشتہ کریس کہ پن تہ اس ”وہ کون تھی“

براہوئی ڈرامہ غاتہ صیت ء کین تونسنے جتا جتا سر حال آتے نوشتہ مروکا ڈرامہ غاک نظر بریرہ۔ دانتی راجی مسائل رسم و دود آتا پوروی نیازی تاحق آک، استاد آتا احترام، نشہ نا برخلاف چانداری، اوداتا نقصاناک، علم انا اہمیت، ملنڈ و مسخرہ ٹوک ٹکارا وارو۔ ارا نوشتہ کار آک ڈرامہ نوشتہ کرینو اوقطیٹی۔ غلام نبی راہی۔ ڈاکٹر تاج رئیسانی، افضل مراد اے ڈی بلوچ، وحید زہیر، عارف ضیاء، خداداد گل، حلیم مینگل،

آصف جہانگیر، علم خان مینگل، غلام حیدر حسرت، ڈاکٹر عبدالنبی، ظفر معراج، ڈاکٹر خلیل احمد، عبدالباقی بلوچ، صالح محمد صالح، او عمر فاروق اور او۔

ہند اوڑٹ بلوچی زبان اٹ ہم بے انتہا زیبا و موضوعاتی او ڈرامہ نوشتہ کنگا نے۔ دقتیٹی ڈاکٹر علی دوست نا ”رگام“ عبدالخالق بلوچ نا ”مہر آ شوب“ ”انجیر پھل“ ”لب“ ”زر زوال“ ”ملا“ ”زندہ بام“ او ”کلمناٹ آ آرس“ و دا اے او منیر احمد بادینی نا نوشتہ مروکا ڈرامہ ”دل و غم“ عطا شاد نا ڈرامہ ”پروش“ ایوب بلوچ نا ڈرامہ ”سوگند“ غوش بخش صابر نا ڈرامہ ”سسی پنوں“ آصف جہانگیر نا ڈرامہ ”سریل“ ماہ زیب“ ”مست تو کلی“ او عشقیہ داستان تے آ جوڑ مروکا ڈرامہ ”عزت و مہرک“ ”بیرگ و گراناز“ دوستین و شیرین“ اے ڈی بلوچ نا ڈرامہ ”زود پشیمان“ ”زہر“ ”سوال“ ”چروک“ آن بیدس او نا ڈرامہ ”سریل“ ”درنگ“ اور او۔ داکان بیدس ڈاکٹر حمید بلوچ نا ڈرامہ ”سریل“ ”ٹہل“ ہم بلوچی نا گچین او ڈرامہ سے۔ دا بلوچی ڈرامہ غاتیٹی راجی مسائل تے نشان تنگا نے۔ داکان بیدس بلوچ قوم انارسم و دو دا قول آتا پوری نا جوڑہ ہم دا ڈرامہ غاتیٹی نظر بریک داڑتون او ار گوادر تربت، اولیاری نا بلوچ و رنا تا سوچ آتیا جوڑ کروکا بے انتہا شاندار سرحال آتا ڈرامہ او گوٹنڈانگا وخت انافلیم آک ہم جوڑ کنگا نو ارا دا و رنا تا تخلیقی قابلیت نا ثبوت آ۔ بلاشک و شبہ دا پانگ کنگ کینہ کہ بلوچی ڈرامہ غاتا ذریعہ اٹ بلوچ قوم آ منہنی طاقت آتا منہنی سوچ آن ہم آگا ہی تنگ اٹی اے۔ او دا سلسلہ اٹ اسٹ آن زیات بندرغ آک دا کاریم اے کنگٹ او۔

براہوئی ڈرامہ غاتیٹی پوسکننگا تکنیک نا ذریعہ اٹ ڈرامہ نوشتہ کروکا تییٹی اے ڈی بلوچ کل آن موناٹے۔ ارا نا سوب او نا نوشتہ کروکا جتا جتا غا ڈرامہ غا کوکہ او جتا جتا تکنیک آتیٹ اسٹیج او ٹی وی آ پیش کنگا نو۔

اوقتیٹی ”نور بی بی نا جرم“ ”نیارٹی“ ”مش انا ارا“ ذی آنوشتہ غا ڈرامہ غاتے آن بیدس بلوچی ڈرامہ ”چروک“ اے ڈی بلوچ آن بیدس افضل مراد نا نوشتہ کروکا علامتی ڈرامہ غاتیٹی ”خزانہ“ ”پداؤن مس“ و ایلوک او او۔

براہوئی ڈرامہ غاتیکن پوسکنا نوشتہ کار آتے پختہ عاسوچ اتون اور مونا بروئی تمک اوتینا متکنا نوشتہ کار آتیاں رہنمائی ہلیسہ وڑوڑا ناسر حال وکلنیک آتے دوئی کریسہ راج انا سوچ ٹی بہتری وزیبائی ناکنڈا دروئی تمک۔ داوخت آڈرامہ ناترتی وشوننداری کن اراجوزہ وجنون اے ڈی بلوچ اٹ ختنگک۔ ہندا جوزہ اوجنون تخوک آپین چندی بندغاتا گھرج عتا کہ براہوئی ڈرامہ نہ پیرہ تینے برجاتے بلکہ مون مُستی ترقی ہم کے۔

حوالہ اور کتاب آک

براہوئی، سوسن، پروفیسر ”براہوئی قدیم نثری ادب“، اشاعت دوئم اکتوبر 2012، براہوئی اکیڈمی

پاکستان، کوئٹہ

بلوچ، اے۔ ڈی، ”مون مقابل حال و احوال“، 2016،

بلوچ، پناہ، ”بلوچی ادب ایک تاریخ ایک تسلسل“، 2016، بلوچی اکیڈمی

پاکستان، کوئٹہ

راہی، غلام نبی، ”استونابندغ“، 1987، براہوئی ادبی سوسائٹی پاکستان، کوئٹہ

جہانگیر، آصف، ”مون مقابل حال و احوال“، 2016،